

طرح مطالعه پستانداران ایران

دکتر اسماعیل اذیتما

سابقه طرح

درباره پستانداران ایران که مهمترین راسته حیوانات و نزدیکترین آنها به انسان است بطور خلاصه میتوان یادآور شد که بعد از سال ۱۷۵۸ که لینه سوئدی در کتاب مشهور خود Systema Naturae که ازدوگونه پستانداران ایران نام برده است. در سال ۱۸۶۲ پروفیسور De Filippi ایتالیائی مسافرتی به ایران انجام داد و اطلاعاتی از پستانداران ایران بدست آورد که آنرا در سال ۱۸۶۵ ضمن کتابی تحت عنوان *Viaggio in persia* منتشر ساخت. در سالهای بعد محققین و جانورشناسان دیگری به ایران آمدند و مطالعات زیادی در باره تاریخ طبیعی ایران بخصوص پستانداران و سایر حیوانات انجام دادند که بشرح زیر میباشد.

در سال ۱۸۷۲ W.T. Blanford انگلیسی به قسمتهائی از ایران بخصوص بلوچستان و شرق ایران مسافرت نمود و اطلاعات جالبی از جانوران بدست آورد که نتیجه آنرا در جلد دوم کتاب *Eastern persia* منتشر ساخت. در سالهای ۱۹۲۰ و ۱۹۲۱ سرگرد R.E. Cheesman انگلیسی دو گزارش جالب درباره اطلاعاتی که از پستانداران ایران بدست آورده بود در مجله انجمن جانورشناسان بمبئی به چاپ رسانید. در سال ۱۹۳۸ G.G. Goodwin امریکائی به شمال ایران مسافرت نموده و در سال بعد اطلاعاتی درباره پستانداران آن نواحی منتشر مینماید. در سال ۱۹۵۹ اولین کتاب که اختصاص به انواع و پراکندگی پستانداران ایران دارد بوسیله X. Misonne بلژیکی منتشر گردید: نامبرده به ایران مسافرت نموده و مطالعاتی درباره پستانداران ایران انجام داد. در سالهای ۱۹۶۲ و ۱۹۶۳

D.G. Lay امریکائی مسافرتی به قسمتهای مختلف ایران نموده و نتیجه بررسیهای خود را در سال ۱۹۶۷ منتشر مینماید علاوه بر مؤلفین بالا جانورشناسان دیگری مانند O. Thomas انگلیسی و A.Zarudney روسی D.L. Harrison انگلیسی و بعضی از مؤلفین دیگر مطالبی درباره پستانداران ایران منتشر نموده اند. با ذکر این تاریخچه مختصر مشهود میگردد که تا بیست سال پیش مطالعاتی که درباره پستانداران ایران انجام شده همه بوسیله محققین و جانورشناسان خارجی و آنهم بمقیاس کم بوده است.

از محققین ایران که در این بیست سال اخیر در این زمینه مطالعاتی نموده اند قبل از همه میتوان از فیروز تقی زاده نام برد. ایشان در سال ۱۳۲۶ نشریه ای تحت عنوان «جوندگان مضر ایران و طرز مبارزه با آنها» منتشر ساخت و در سال ۱۳۴۳ کتاب دیگری در این زمینه تالیف نمود. در سال ۱۹۶۹ فرهنگ آزاد و موبدی با همکاری V. Neronv و A.A. Arata گزارش درباره اکولوژی پستانداران کوچک ایران منتشر نمودند. فرهنگ آزاد علاوه بر این مقالاتی در باره پستانداران ایران منتشر نموده است.

در چند سال اخیر A.F. Deblase امریکائی درباره پستانداران ایران مطالعات زیادی داشته و تز دکترای خود را درباره خفاشهای ایران تنظیم کرده است. همچنین در این چند سال اخیر جانورشناسان آلمان از جمله H. Felten و G. Storch و D. Kock مقالاتی درباره بعضی از پستانداران ایران منتشر نمودند.

بوسیله اینجانب از ۱۴ سال پیش مطالعه در باره جانوران

مخصوص پستانداران ایران شروع شد و بتدریج مقالاتی در مجلات داخلی و خارجی در این زمینه منتشر گردید و در سال ۱۳۴۸ جلد اول کتاب پستانداران ایران که به خفاشهای ایران و کلید تشخیص آنها اختصاص داشت منتشر شد و مطالعات نیز تا کنون ادامه دارد. ولی بطور کلی مطالعاتی که بوسیله افراد و مؤسسات مختلف صورت گرفته است بهیچوجه برای شناسائی کامل پستانداران کشور ما کافی نمیباشد و بطور مسلم گونه‌هایی از پستانداران در ایران زندگی میکنند که وجود آنها ناشناخته مانده است. ضمن مسافرت‌های علمی که در این چند سال اخیر انجام دادیم این حقیقت آشکار گردید چون با مطالعات مختصری که صورت گرفت ۸ گونه جوئنده و خفاش تازه تشخیص داده شد و به فهرست پستانداران ایران اضافه نمودیم بعنوان نمونه میتوان متذکر گردید که تنها در يك دهکده (مغان ۳۰ کیلومتری جنوب مشهد) دو گونه جوئنده بدست آوردیم که از وجود آنها در ایران اطلاعی در دست نبود. بنابراین از لحاظ تشخیص گونه‌ها و زیرگونه‌های پستانداران ایران کارهای زیادی باقی مانده است که باید صورت گیرد. در ضمن باید توجه داشت که همه مطالعاتی که در گذشته درباره پستانداران ایران صورت گرفته بیشتر از نظر تشخیص و انواع تا کسونومی بوده است و اطلاعات ناچیزی از چگونگی زندگی و شرایط زیست Ecology این حیوانات در دست است که البته از جهات مختلف این نوع بررسیها دارای اهمیت فراوان میباشد.

موضوع و ابعاد طرح - موضوع طرح همانطور که اشاره شد «مطالعه درباره پستانداران ایران» است که البته جهات مختلف دارد. قسمت اصلی و لازم که در مرتبه اول اهمیت قرار دارد تشخیص انواع مختلف پستانداران - تعیین پراکنندگی آنها - تشکیل کلکسیون از همه پستانداران ایران است. چون برای این منظور مسافرت بهمه نقاط مختلف انجام میشود شرایط اکولوژیکی حیوانات از لحاظ محل زندگی - نوع تغذیه - تولید مثل و غیره تا حدود امکان مورد مطالعه قرار خواهد گرفت و در مواردی انگلهای داخلی و خارجی برای مطالعات انگل شناسی و بیماری شناسی از نظر انتقال بیماریها به سایر حیوانات و انسان جمع‌آوری خواهد شد و نیز

کوشش میشود که از موارد جالب عکس و اسلاید و فیلم تهیه گردد.

از لحاظ مدت باید در نظر داشت که برای این گونه‌طرحها نمیتوان مدت معین و محدودی منظور داشت. مطالعه در این زمینه هیچوقت نمیتواند پایان یافته تلقی شود. ولی آنچه که در طرح پیشنهادی «مطالعه درباره پستانداران ایران» مورد نظر بود انجام مسافرت‌های علمی تقریباً بهمه نقاط کشور و جمع‌آوری نمونه‌ها و اطلاعات از نواحی مورد بازدید است که بتوان بطور کلی و مقدماتی نتایجی درباره انواع و پراکنندگی آنها و بعضی جهات اکولوژیکی و اپیدمیولوژیکی آنها بدست آورد. با محدود بودن اعتبار برای اجراء این طرح مدت آن سه تا چهار سال پیش‌بینی گردید که اعتبار دو سال آن از طرف انجمن ملی حفاظت منابع طبیعی و محیط انسانی تأمین میگردد. با این ترتیب مدت طرح که اعتبار آن بوسیله انجمن تأمین شده است دو سال است که يك سال از آن گذشته است و برنامه مربوط به آن اجراء شده است.

گزارش مسافرت علمی به استان فارس

مسافرت به استان فارس در حدود دریاچه پریشان - بوشهر - جهرم و لار از ۳ آذر تا ۲۰ آذر ۱۳۵۳ انجام شد. در چهار نقطه (فامور حدود دریاچه پریشان - اهرم ۶۰ کیلومتری شرق بوشهر - سرو ۱۲۰ کیلومتری جنوب جهرم - مارمه حدود جویم راه جهرم به لار) کمپ زده شد که در نقشه پیوست این محلها مشخص شده است و مطالعات در این نقاط انجام شد. در حدود دریاچه پریشان بعلاوه اینکه منطقه حفاظت شده اعلام شده است هیچگونه شکار انجام نگرفت. علاوه بر این در مسیر راه بعضی نمونه برداریها و مطالعات در زمینه پستانداران بعمل آمد.

اکثر نمونه‌های بدست آمده در محل تاکسی درمی شده و مطالعاتی مقدماتی درباره آنها صورت گرفت، بعضی نمونه بصورت محافظت شده در فرمالین به تهران حمل گردید. (اشکال ۲۶ و ۲۷ و ۲۸)

از نمونه‌های پستانداران تا حدود امکان انگلهای خارجی و داخلی برای مطالعه در گروه انگل شناسی دانشکده دامپزشکی جمع آوری گردید. از موقعیتهای جالب و نمونه‌های حیوانات عکس و اسلاید و فیلمهای لازم تهیه شد. وضع تولید مثل و بخصوص غدد تناسلی و جنین نمونه‌های بدست آمده و در صورت امکان نوع تغذیه و بعضی جهات اکولوژیکی مورد توجه و یادداشت قرار گرفت. کلیه نمونه‌های حیوانات جمع آوری شده در آزمایشگاه جانورشناسی دانشکده دامپزشکی بوسیله اینجانب و نمونه‌های انگل در گروه انگل شناسی دانشکده دامپزشکی مورد مطالعه قرار گرفت. نتایج مطالعات مقدماتی و تشخیص‌های آزمایشگاهی به انضمام سه نقشه که نمودارگونه‌های پستاندارن بدست آمده و محل‌های آنها است به شرح پیوست است.

نتیجه بررسی پستانداران قسمتهائی از استان فارس

راسته جونندگان RODEOTIA

۱ - تیره Muridae

۱ - همستر خاکستری *Cricetus migratorius*

از دهکده سروو ۱۲ کیلومتری جنوب جهرم بدست آمد. این نقطه در ایران جنوبی‌ترین محلی است که تا کنون همستر خاکستری از آن بدست آمده است.

۲ - جریبل هندی *Tatera indica* از کنار تخته (راه کازرون به برازجان) - محمود احمدی (نزدیک اهرم ۶۰ کیلومتری شرق بوشهر) و حسن آباد مارمه (نزدیک جویم راه جهرم به لار) بدست آمد.

۳ - رات دم کوتاه *Nesokia indica* از محمود احمدی بدست آمد.

۴ - جریبل ایرانی *Meriones persicus* از سروو (جهرم) بدست آمد.

۵ - موش خانگی *Mus musculus* از حدود دریاچه پریشان

اهرم - محمود احمدی - سروو

تیره Dipodidae

۶ - موش پا بلند سه انگشتی *Jaculus jaculus* از - محمود احمدی (اهرم) بدست آمد.

تیره Hystricidae

۷ - تشی *Hystrix indica* در حدود دریاچه پریشان - محمود احمدی - سروو وجود دارد.

راسته خفاشها CHIRPTERA

تیره Rhinopomatidae

۱ - خفاش دم موشی کوچک *Rhinopoma hardwikei* از غارهایی واقع در کوههای زار احمدی و زنگی در جنوب اهرم بدست آمد.

تیره Rhinolophidae

۲ - خفاش نعل اسبی متوسط *Rhinolophus blasii* از ۹۰ کیلومتری شمال شرق شیراز (راه شیراز به آباده) بدست آمد.

تیره Vespertilionidae

۳ - خفاش *Pipistrellus kuhli* از سروو بدست آمد . راسته زوج سمان ARTIODACTYLA

تیره Suidae

خوک وحشی *Sus scrofa* در حدود دریاچه پریشان وجود دارد.

تیره Bovidae

آهو *Gazella subgutturosa* بوسیله شکارچی محلی در محمود احمدی شکار شده بود.

راسته گوشتخواران CARNIVORA

تیره Canidae

۱ - روباه معمولی *Vulpes vulpes* در ۹۰ کیلومتری شمال شرق شیراز - ۳۰ کیلومتری جنوب شیراز - مارمه - سروو دیده شد.

در حدود دریاچه پریشان وجود دارد از محمود احمدی بدست آمد .

۲ - شغال *Canis aureus* در حدود دریاچه پریشان - ۳۰ کیلومتری جنوب شیراز دیده شده . از محمود احمدی و مارمه شکار گردید . محمود احمدی - مارمه وجود دارد .

۳ - گرگ *Canis lupus* در حدود دریاچه پریشان - چغادک ۳۰ کیلومتری شرق بوشهر ، محمود احمدی - مارمه وجود دارد .

۶ - کنه Rhipicephalus sanguineus (تشخیص بوسیله آقای
۷ - کک pullex irritans (دکتر راک)

از کفتار *Hyaena hyaena* که از دهکده محمود احمدی
بدست آمده است.

۸ - کنه Rhipicephalus sanguineus (تشخیص بوسیله
آقای دکتر راک)

از روباه *Vulpes vulpes* که از محمود احمدی بدست
آمده است.

۹ - شپش *Polyplax spinulosa* (تشخیص بوسیله آقای دکتر
راک)

از موش *Tatera indica* که از حسن آباد مارمه بدست
آمده است.

۱۰ - کک *Xenopsylla sp.* (تشخیص بوسیله آقای
دکتر راک)

از موش *Tatera indica* که از حسن آباد مارمه بدست
آمده است.

۱۱ - انگل خون Microfilar?

از خرگوش *Lepus arabis craspedotis* که از محمود
احمدی بدست آمده (تشخیص بوسیله آقای دکتر انوار)

ضمناً از دوپرنده که شکار شد انگهای خونی زیر بدست آمد

از جغد که از محمود احمدی بدست آمد *Haemoproteus sp.*

از سبزه قباى هندی که از جویم بدست آمد *Haemoproteus sp.*

(تشخیص انگهای خون بوسیله آقای دکتر انوار انجام گردید)

تیره *Hyaena*

۴ - کفتار *Hyaena hyaena* حدود دریاچه پریشان وجود
دارد. از محمود احمدی شکار شد.

تیره *Felidae*

۵ - گربه وحشی *Felis chaus* در محمود احمدی
دیده شد.

تیره *Viveridae*

۶ - راسو *Herpestes edwardsi* در دهکده سروودیده
شد و از محمود احمدی گرفته شد

راسته LAGOMORPHA

تیره *Leporidae*

خرگوش وحشی *Lepus arabis craspedotis* از
محمود احمدی شکار شد - در مارمه دیده شد.

فهرست انگهای پستانداران

(در گروه انگل شناسی دانشکده دامپزشکی
تشخیص داده شده است)

۱ - سستد *Joyeuxiella pasqualei* (تشخیص بوسیله خانم
۲ - نماتود *Toxascaris leonina* (دکتر میرزایانس)

از شغال *Canis aureus* که از محمود احمدی - اهرم
بدست آمده است.

۳ - نماتود *Unicinaria stenocephala*
۴ - سستد *Joyeuxiella pasqualei* (تشخیص بوسیله خانم
۵ - سستد *Mesocestoides lineatus* (دکتر میرزایانس)

از شغال *Canis aureus* که از محمود احمدی - اهرم بدست
آمده است.

گزارش مسافرت علمی به استان بلوچستان

مسافرت علمی به استان بلوچستان از ۷ لغایت ۲۶ اسفند

ماه ۱۳۵۳ انجام گردید.

هیأت علمی بوسیله دو دستگاه وسیله نقلیه (یکدستگاه جیب اسنیشن و یکدستگاه جیب کالسکه‌ای) عازم بلوچستان گردید و نقاط معینی از شمال و شرق و جنوب و غرب آن استان که قبلاً در نظر گرفته شده بود مورد بازدید و مطالعه قرار داد. (نقشه مسیر مسافرت و نقاط مورد بازدید بضمیمه است)

از نقاط مورد بازدید تا حدود امکان نمونه‌های پستانداران و اطلاعات مربوط به زندگی آنها جمع‌آوری گردید. از طرز کار هیأت در صحرا و نمونه‌های جالب و محیط‌های زیست عکس و اسلاید و قلم تهیه شد همچنین از نمونه‌های بدست آمده گسترش خونی برای مطالعه از تگلهای خون تهیه شد و انگلهای خارجی بدن و داخل لوله گوارش آنها جمع‌آوری گردید. (شکل ۳)

بیشتر نمونه‌ها در ضمن مسافرت تا کسی درمی شده و برای مطالعه در آزمایشگاه آماده و بسته‌بندی گردید و بعضی نمونه‌ها نیز بوسیله حفاظت در الکل و فرمالین به تهران حمل گردید. (اشکال ۱۷ و ۱۸)

مطالعات مقدماتی آزمایشگاهی که مربوط به تشخیص نمونه است تا کنون ادامه داشته که نتایج آن بشرح پیوست به اطلاع میرسد (شکل ۵ و ۶)

بدیهی است پس از مسافرت بهمه نقاط کشور و پایان مطالعات کامل آزمایشگاهی نتایج کلی بررسیها بصورت مقالات و کتاب عرضه خواهد شد.

پستاندارانی که در مسافرت بلوچستان مورد مطالعه قرار گرفته است

گوشتخواران Carnivora

Family : Canidae

۱ - *Vulpes vulpes* روباه

یک نمونه روباه معمولی از سوران بدست آمد و نیز این روباه در چاه بهار مشاهده گردید.

2 - Family: Viveridae

2 - *Herpestes edwardsi* راسو

راسو از سوران واقع در سراوان - سبب نزدیک سوران -

بنت ۱۰۸ کیلومتری غرب نیکشهر بدست آمد. (شکل ۷)

Insectivora حشره‌خواران

Family : Erinaceidae

Paraechinus hypomelas خارپشت سیاه

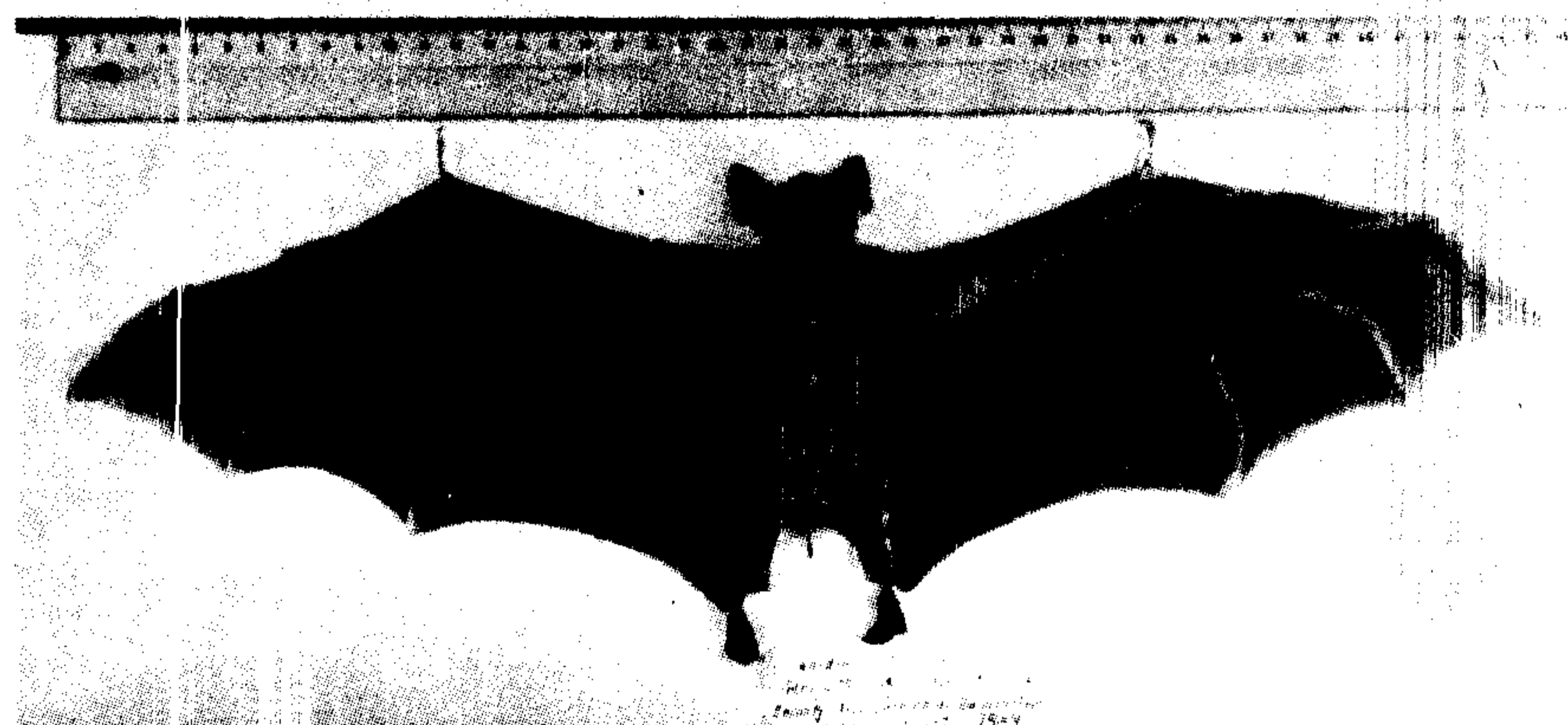
این خارپشت از سوران و بنت بدست آمد.

Chiroptera خفاشها

Family : Pteropodidae

1- *Rousettus aegyptiacus* خفاش میوه خوار

این خفاش قبلاً از جزیره قشم، اهرم نزدیک بوشهر و جهرم بدست آمده بود و از بلوچستان بوسیله مشاهده توسط اینجانب گزارش گردیده بود. خوشبختانه در این مسافرت موفق شدیم دو نمونه از این خفاش را که در ایران کمیاب است بدست آوریم که برای

بلوچستان و جنوب شرقی ایران اولین گزارش است.

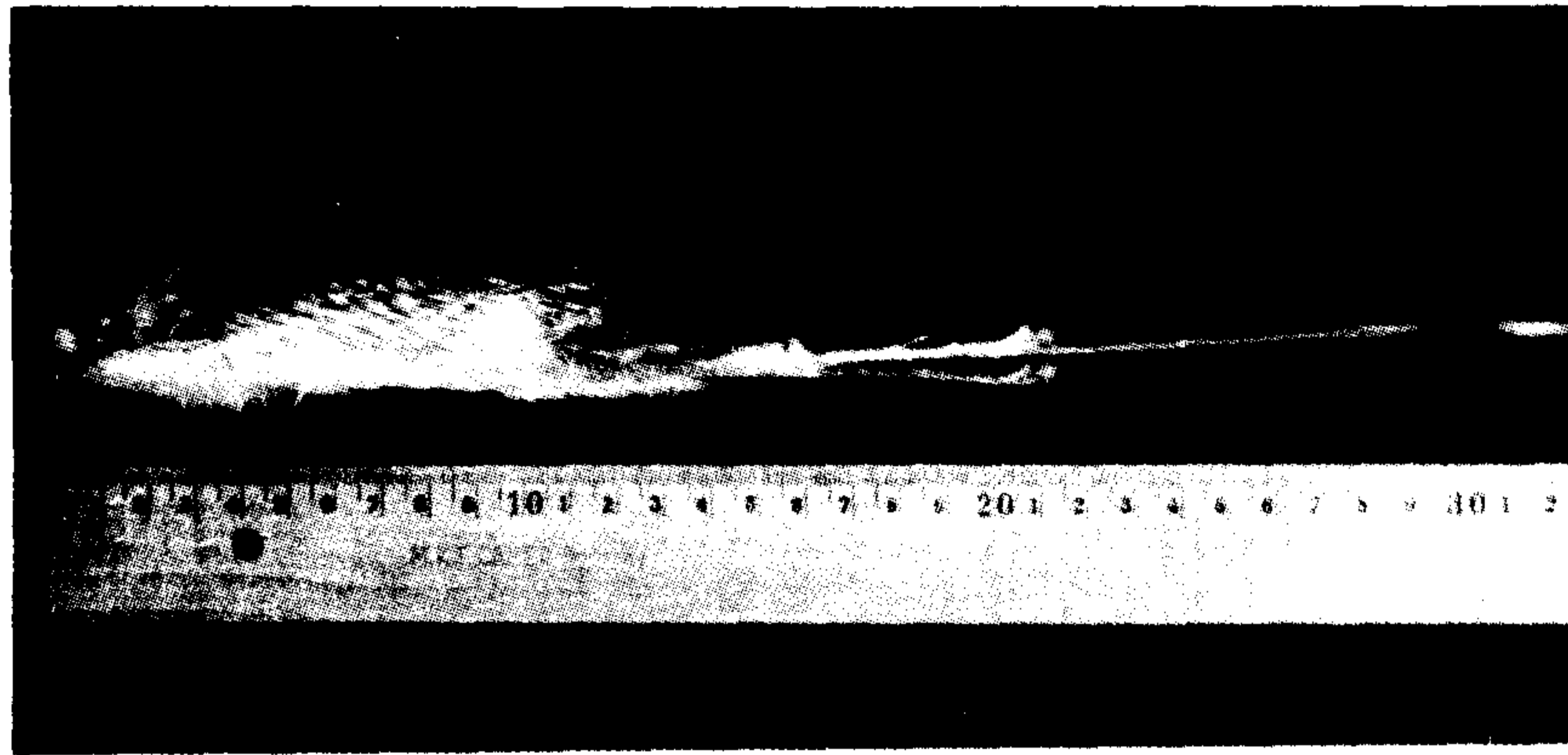
Family: Hipposideridae

2 - *Asellia tridens*

از ۳۰ کیلومتری بم (راه بم به زاهدان) و همچنین از نیکشهر این خفاش

يك نمونه از اين جوئنده از سوران، سراوان بدست آمد. از اين گونه تا كنون فقط يك نمونه ديگر بدست آمده است كه در موزه تاريخ طبيعي لندن نگهداري ميشود. (شكل ۱۲)

از سوران گرفته شد. 3- *Jaculus blandfordi*

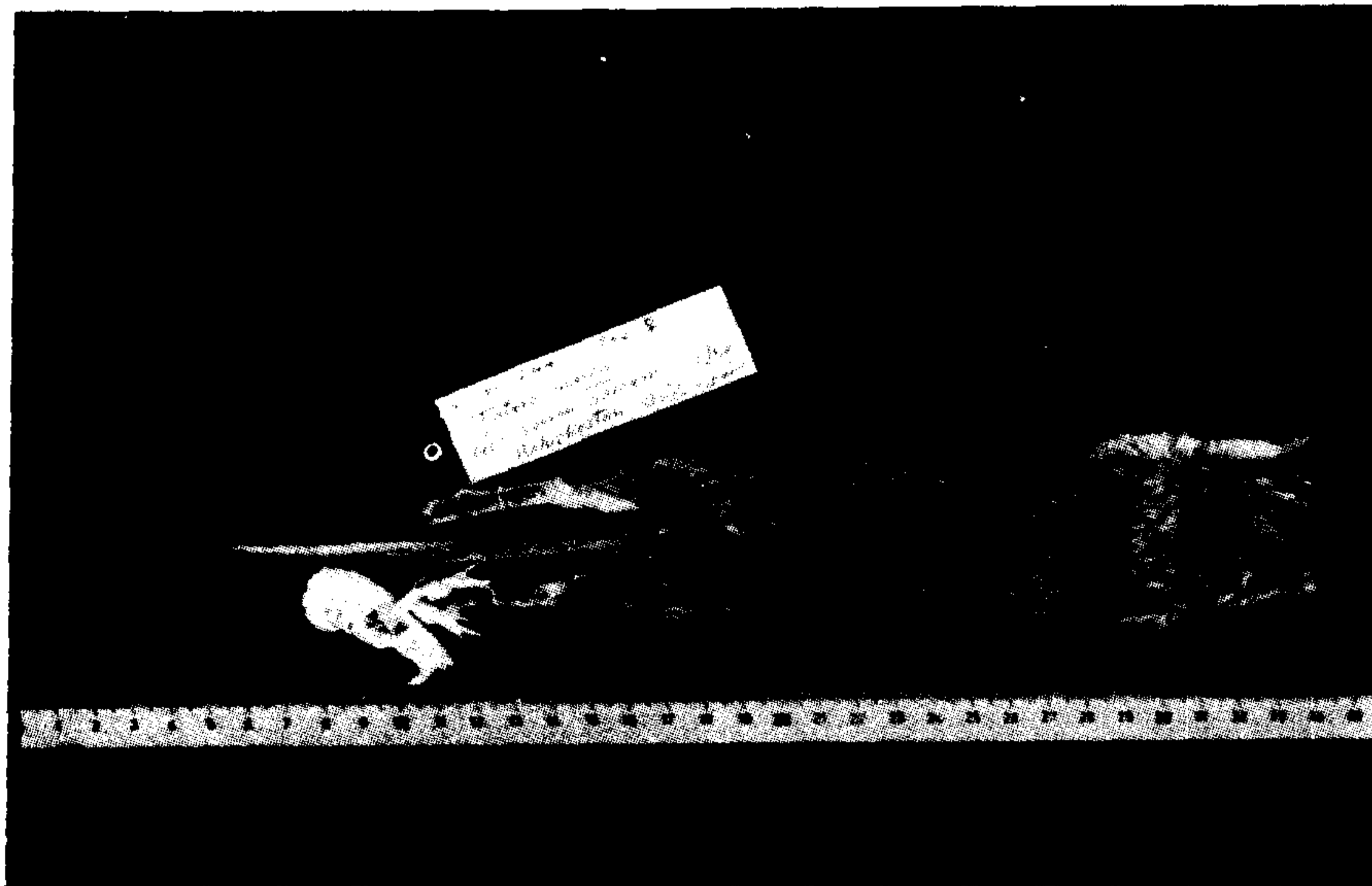

Family : Muridae

4 - *Tatera indidica*

جريل هندي

اين جوئنده از سوران - بنت ۱۰۸ كيلومتری غرب نيكشهر - چاه ملك نزديك ريگان (راه بزمان به بم) بدست آمد. (شكل ۱۴) از خاش

و سوران بدست آمد.

5 - *Meriones crassus*

موش خانگی از خاش - سوران - بنت بدست آمد.

6 - *Mus musculus*

مرکز هماهنگی مطالعات محیط زیست

بدست آمد. قبلاً از اين نواحی وجود اين خفاش گزارش نشده بود.

Rodentia

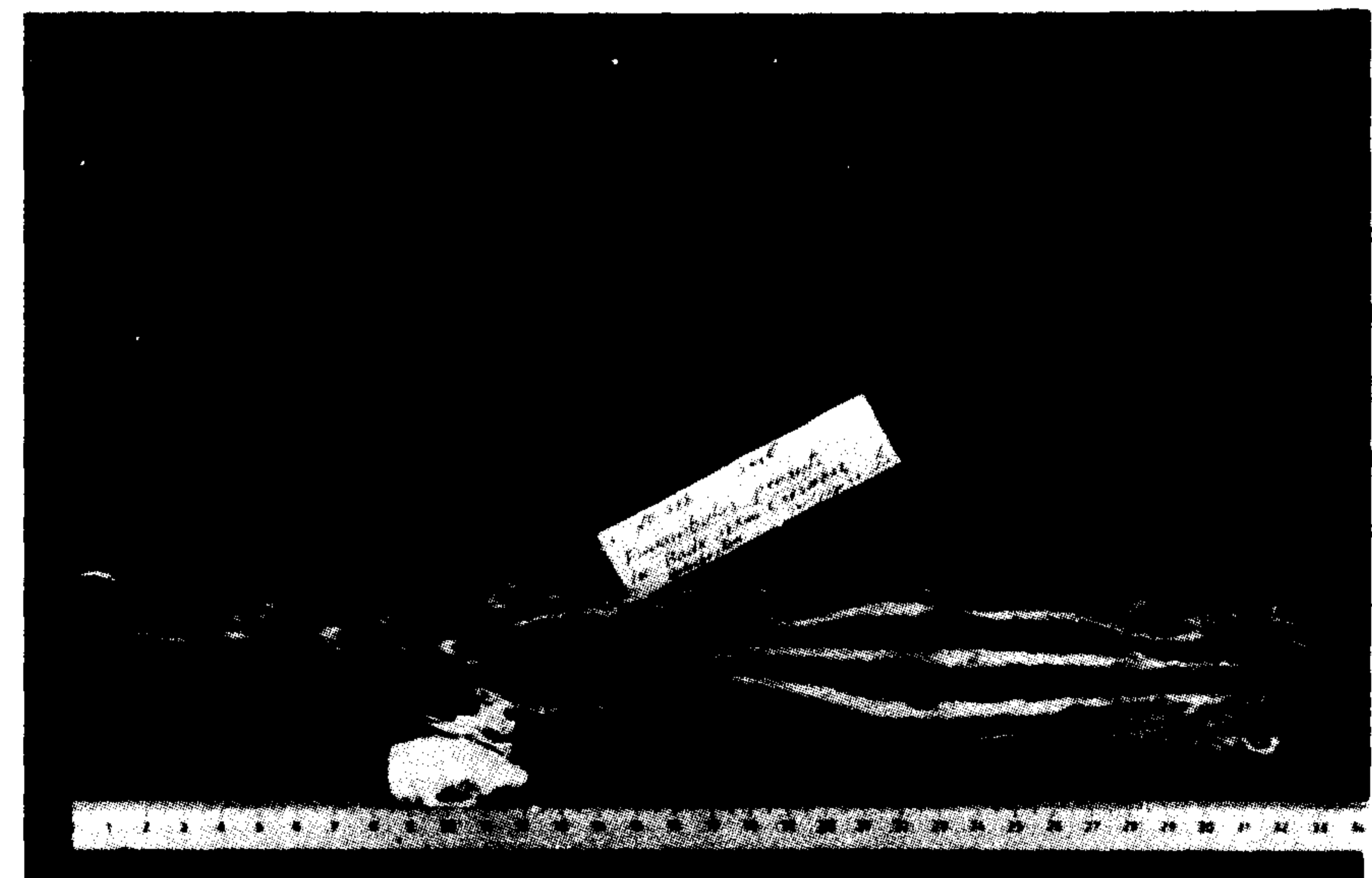
جوئندگان

Family : Sciuridae

1 - *Funambulus Pennanti*

سنجاب نخلی

اين سنجاب از بادك ۱۸ كيلومتری شرق سرباز بدست آمد و در تيس چاه بهار فراوان دیده شد. چاه بهار جنوبی ترين نقطه ای است

در ايران كه تا كنون اين سنجاب از آن گزارش شده است.

Family : Dipodidae

2 - *Allagtaga hotsoni*

گزارش مقدماتی نمونه‌های مطالعه شده در -
کرمانشاهان و اراك

در این گزارش نتیجه بررسی مقدماتی نمونه‌هایی که در مسافرت علمی کرمانشاهان و اراك بدست آمد و همچنین نمونه‌هایی که در این مدت بتدریج از نقاط دیگر جمع آوری گردید منعکس میشود. همانطور که اشاره شد این گزارش مقدماتی است و نتیجه کامل این بررسیها پس از انجام کلیه مسافرتها و نتیجه گیری کامل از مطالعات آزمایشگاهی تقدیم میگردد.

Ordre: Rodentia

1 - *Cricetus migratorius*

راسته جونندگان
همستر خاکستری

شهریار کرج

2 - *Arvicola terrestris*

موش آبی

کنگاور

3 - *Microtus soeialis*

موش اجتماعی

کنگاور

4 - *Meriones persicus*

موش ایرانی

انجدان اراك - شهریار کرج - کنگاور

5 - *Meriones libycus*

موش لیبیائی

انجدان اراك

6 - *Apodemus sylvaticus*

موش کشتزار

کنگاور - شهریار کرج

7 - *Mus musculus*

موش خانگی

انجدان اراك - کنگاور - شهریار کرج

8 - *Allactaga elater*

موش پا بلند پنج انگشتی کوچک

ساوه

9 - *Allactaga euphratica*

موش پا بلند فراتی

کنگاور

10 - *Hystriy iadica*

تشی

انجدان اراك

Order: Carnivora

راسته گوشتخواران

1 - *Canis lupus*

گرگ

7 - *Grebillus nanhs*

از خاش بدست آمد

(دو نقشه مربوط به پراکندگی و موقعیت نمونه‌های بدست

آمده)

Lagomorpha

Family : Leporidae

Lepus arabicus craspedotis . در بنت دیده شده .

نتیجه مطالعه انگل‌شناسی نمونه‌های جمع آوری

شده از بلوچستان

(این مطالعات در گروه انگل‌شناسی دانشکده دامپزشکی

انجام شده است)

کرم‌های انگلی

از خارپشت *Paraechinus hypomelos* کرم‌های انگلی

زیر تشخیص داده شد.

Physaloptera clausa - *Hypoechinorhynchus sp.* -
centrohynchus sp.

از راسو *Herpestes edwardsi*

Paraspirura mabuyae

از موش *Tatera indica*

Moniliformis moniliformis

(تشخیص بوسیله خانم دکتر میرزایانس انجام شده است)

بندپایان انگلی

از خارپشت *paraechinus hupomelas*

Rhipicephalus sanguineum-Hyaloma - sp. - *Hae-*
mophysalis sp. - *Rhipicephalus sp.*

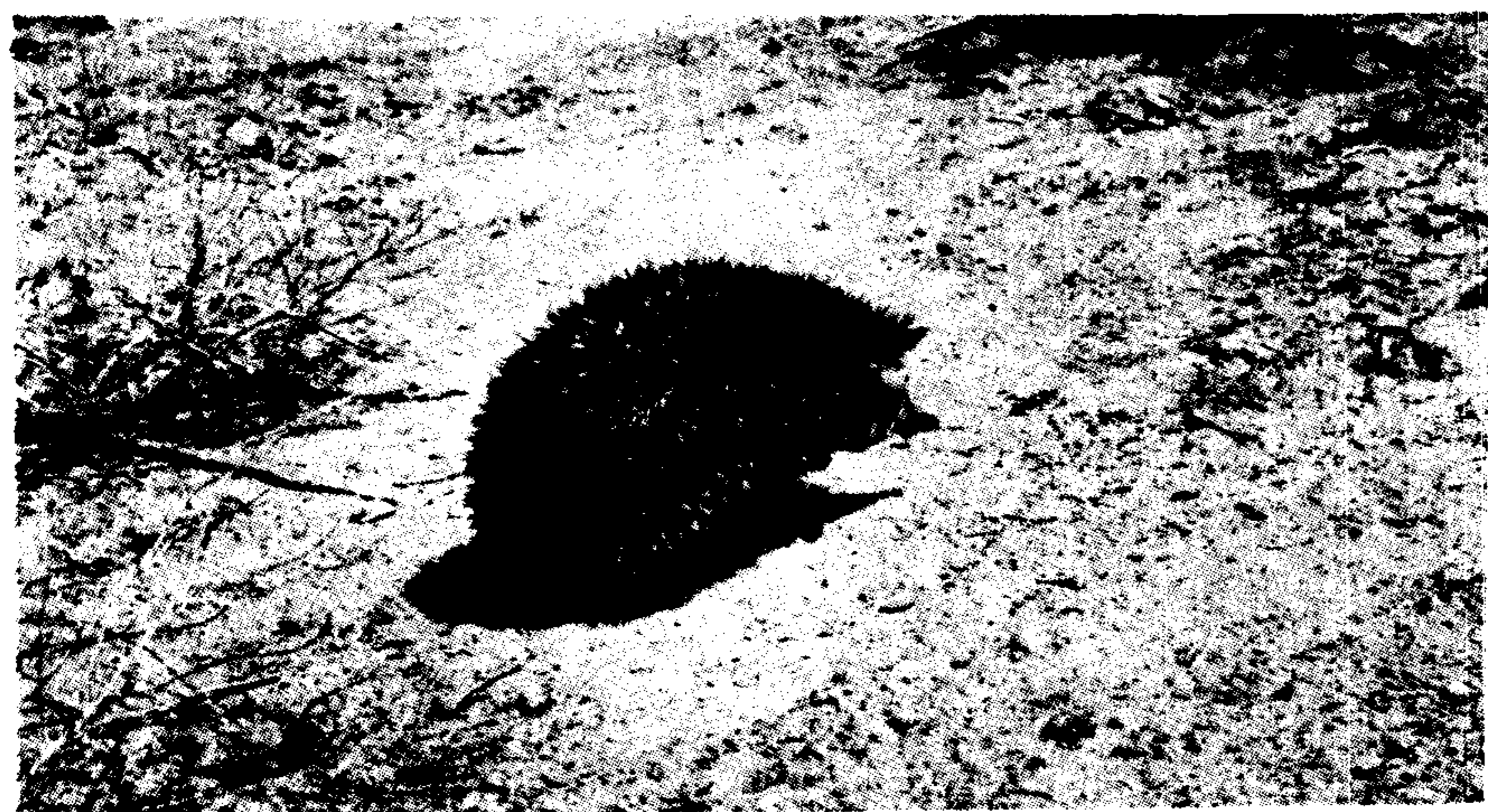
Vulpes vulpes

از روباه

Rhipicephalus sanguineum - *pulex irritans*

(تشخیص بوسیله آقای دکتر راک انجام شده است)

- 1 - *Crocidura russula* موش پوزه خرطوم می دندان سفید
کنگاور
- 2 - *Erinaceus europaeus* خارپشت اروپائی
کنگاور

کنگاور

- 3 - *Paraechinus hypomelas* خارپشت برانت
انجدان اراك
- 4 - *Hemiechinus auritus* خار پشت گوش بلند (انجدان اراك - كنگاور)

- 2 - *Vulpes vulpes* روباه
کنگاور
- 3 - *Hyaena hyaena* کفتار
کنگاور

Order: Lagomorpha راسته خرگوشها

- 1 - *Lepus europaeus* خرگوش وحشی
کنگاور - انجدان اراك

Order: Chiroptera راسته خفاشها

- 1 - *Rhinolophus hipposideros* خفاش نعل اسبی کوچک
محلات - گاجره

- 2 - *Plecotus austriacus* خفاش گوش بلند
انجدان اراك

- Pipistrellus kuhli* خفاش کوهل
کنگاور - ساوه

Order: Insectivora راسته حشره خواران

